

İRAN'IN ÇEVRE SORUNLARINDA İÇ-DIŞ SİYASİ BOYUT

MUSTAFA CANER

Araştırma Görevlisi SAKARYA ÜNİ.

“

İran, 1979'dan bu yana yaptırımlarla boğuşan bir ülkedir. Özellikle nükleer faaliyetleri gerekçe gösterilerek İran üzerinde uygulanan yaptırımlar, İran ekonomisini birçok sektörle birlikte ciddi biçimde etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Yaptırımlar, İran'ın çevre sorunlarıyla başa çıkma kapasitesini ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı zararları bertaraf etme gücünü de kısıtlamaktadır.

”

iklîm değışikliği fenomeni ve çevre sorunlarının küresel gündemi meşgul ettiği, bu sorunlarla baş edebilmek adına küresel yönetim, uluslararası anlaşmalar ve önlemlerin dünya liderlerinin her görüşmesi ve konuşmasında konu edildiği bir dönemde Ortadođu bölgesi de yaşanan gelişmelerden payını almaktadır. Ortadođu'nun en önemli aktörlerinden İran da uzun zamandır çevre sorunlarıyla boğuşmaktadır. Başkent Tahran gibi büyük şehirlerde yaşanan hava kirliliği, İran'ın orta ve üst sınıf vatandaşlarını doğrudan alakadar ederken merkezden çevreye uzaklıkta dikkati çeken kuralık, seller,

kum fırtınaları, enerji kesintileri, ormanların yok olması ve heyelan gibi sorunlar da daha çok toprağa bağlı yaşayan alt gelir gruplarının gündelik hayatını zorlaştırmakta ve her geçen gün etkisini artırmaktadır. İran'daki çevre sorunları çoğu zaman siyasal, ekonomik ve toplumsal dinamiklerle iç içe geçmiş durumdadır.

ÇEVRE SORUNLARINDA DIŞ POLİTİK UNSURLAR

İran, 1979'dan bu yana yaptırımlarla boğuşan bir ülkedir. Özellikle nükleer faaliyetleri gerekçe gösterilerek İran üzerinde uygulanan yaptırımlar, İran ekonomisini birçok sektörle birlikte ciddi biçimde etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Yaptırımlar, İran'ın çevre sorunlarıyla başa çıkma kapasitesini ve iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı zararları bertaraf etme gücünü de kısıtlamaktadır. Örneğin, büyük şehirlerde yaşanan hava kirliliğinin temel sebeplerinden bir tanesi, araç sayısının oldukça

fazla olması ve bu araçların kullandığı petrol ürünlerinin işlenmesinde yaptırımlar sebebiyle yeni teknolojilerin kullanılmamasıdır. Bu sebeple çevreye daha zararlı petrol ürünleri ortaya çıkmaktadır. İran'daki rafineriler, yaptırımlar yüzünden yenilenememektedir. Yaptırımların İran'daki çevre sorunlarına etkisine dair yapılmış pek çok akademik çalışma bulunmaktadır.

İran, 2015 yılında Paris İklim Zirvesi sonucunda ortaya konan Paris İklim Anlaşması'nı imzalamış olmasına rağmen henüz İslami Şura Meclisi tarafından bu anlaşma onaylanmamış ve uygulamaya konmamıştır. Tahran yönetimi 2021 yılının Kasım ayında yaptırımlar kaldırılmadığı takdirde anlaşmayı yürürlüğe koymayacağını ilan etmiştir. Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Çevre Bakanı Ali Salajegheh, ancak yaptırımların kaldırılması hâlinde yenilenebilir enerji teknolojisini kullanma imkânına sahip olacaklarını ve Paris İklim Anlaş-

ması'nın şartlarını yerine getirebileceklerini ifade etmiştir. İran yönetiminin Paris Anlaşması ve dünyanın gündeminde yer alan iklim değişikliği ile mücadele dosyasını yaptırımların kaldırılması için bir koz olarak kullandığı iddia edilebilir de yaptırımların İran'daki çevre sorunlarına olan etkisi - derecesi tartışılabilir olsa da - bir gerçektir.

Çevre meselesi İran'ın dış politikasını yalnızca yaptırımlar bağlamında meşgul etmemektedir. Yaptırımların tek başına İran'daki tüm çevre sorunlarının temelinde bulunduğu iddiası da elbette yanlıştır. Kötü yönetim, önlemsizlik, kalkınma hedeflerinin negatif etkilerinin çevresel korumaya tercih edilmesi ve küresel iklim değişikliği, İran'daki çevre sorunlarının diğer sebepleri arasında zikredilebilir. İran İslami Şura Meclisinde bulunan Çevre Fraksiyonunun Başkanı milletvekili Sümeyye Refii, Huzistan vilayetindeki susuzluk sorununun yıllarca süren "kötü yönetim

ve ihmalkârlığın” sonucu olduğunu ifade etmiştir. Ancak İran yönetimi, zaman zaman kendi sorumluluğundan kaçmak ve dış politikada çevre konusunu bir siyasi sermaye olarak kullanmak adına komşu ülkelere çeşitli suçlamalar yöneltmektedir. Bu ülkelerin başında da Türkiye gelmektedir. İran medyası, Türkiye’nin inşa ettiği ve Dicle Nehri üzerinde yer alan İlısu Barajı’nın İran’da kuraklığa sebep olduğunu iddia etmektedir. Bilimsel ve teknik olarak kanıtlanması oldukça zor olan bu iddia, İran medyasınca defalarca Türkiye’ye karşı hasmane bir tavırla gündeme getirilmiş hatta İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Said Hatipzade de kasım ayında gerçekleşen Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun Tahran ziyareti öncesi gerçekleştirdiği haftalık basın açıklamasında konuya değinmiştir. İran otoriteleri kendi ülkelerindeki çevre sorunlarının kaynağını kötü yönetimden ziyade dışarıda aramaya devam ettikçe bu durumun Türkiye-İran ilişkilerine sekte vurma riski bulunmaktadır.

“

Kuraklığın en şiddetli yaşandığı bölgelerin başında İran’ın petrol zengini Huzistan vilayetinin önemli şehirlerinden Ahvaz gelmektedir. Ahvaz bu anlamda son yıllarda artan sayıda protesto eylemlerine sahne olmaktadır. Bölgede artan kuraklık ve zaman zaman yaşanan kum fırtınaları, susuz kalan bölge halkını İran otoriteleriyle karşı karşıya getirmektedir.

”

ÇEVRE SORUNLARINDA SİYASİ-TOPLUMSAL UNSURLAR

İran’ın tecrübe ettiği en önemli çevre sorunlarının başında susuzluk ve kuraklık gelmektedir. İran Meteoroloji Kurumunun açıklamasına göre, ülkenin %97’si kuraklık kaynaklı sorunlardan payını almaktadır. Urmiye Gölü, Karun ve Zayenderud Nehirleri gibi İran halkının can damarı olan su kaynakları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Kuraklığın

en şiddetli yaşandığı bölgelerin başında İran’ın petrol zengini Huzistan vilayetinin önemli şehirlerinden Ahvaz gelmektedir. Ahvaz bu anlamda son yıllarda artan sayıda protesto eylemlerine sahne olmaktadır. Bölgede artan kuraklık ve zaman zaman yaşanan kum fırtınaları, susuz kalan bölge halkını İran otoriteleriyle karşı karşıya getirmektedir. Son yıllarda gittikçe daha fazla kuruyan Karun Nehri, havzasında bulunan ve geçimini tarımla sağlayan pek çok çiftçiyi çaresiz durumda bırakmıştır.

2021 yılının Temmuz ayında bölgede yaşanan protestolar yaklaşık 10 gün sürmüş ve güvenlik güçlerinin sert müdahalesiyle bastırılabilmiştir. Ayrıca gösteriler ülkenin Tahran ve İsfahan gibi diğer bölgelerine de sıçramıştır. Yine temmuz ayının başında Tahran başta olmak üzere ülke genelinde pek çok bölgede yaşanan elektrik kesintileri de çevre sorunlarının bir başka yönünü göstermiştir. Bir önceki Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, elektrik kesintileri sebebiyle halktan özür dilemek zorunda kalmıştır.

Huzistan coğrafyasında yaşanan çevresel felaketler, İran'da mevcut olan etnik fay hatlarını da tetikleme potansiyeline sahiptir. Zira Huzistan, İran'ın Arap azınlığının yaşadığı bir bölgedir. Bölge halkı, petrol zengini bölgelerdeki çevre sorunlarını yönetimin kendilerine Arap olmaları dolayısıyla uyguladıkları ayrımcılığın sonucu olarak yorumlamaktadır. Bölgedeki bu hassasiyet çevre eylemlerinin kolayca sistem karşıtı bir hâl almasına

neden olmaktadır. Ayrıca Ahvaz'ın Kurtuluşu İçin Arap Mücadelesi Hareketi gibi örgütler de halkın hoşnutsuzluklarını sömürerek terör eylemleri düzenlemektedirler.

2021 yılının Kasım ayının sonunda İsfahanlı çiftçiler de artan kuraklık sebebiyle protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Ünlü Zayenderud Nehri'nin kuruması, protestoların fitilini ateşleyen gelişme olmuştur. Protestolar günler sürmüş ve güvenlik güçleri sert müdahalede bulunmuştur. Protestocuların kurdukları çadırlar, polis tarafından ateşe verilmiştir. Onlarca kişi gözaltına alınmıştır. İsfahan protestoları, yaygınlaşan çevresel felaketlerin İran toplumunda yol açtığı gerginliğin ve çaresizliğin dışavurumlarından sadece biridir. Devlet ve toplumu karşı karşıya getiren çevre sorunları, yöneticilerin tüm çözüm sözlerine rağmen devam etmektedir.

ÇEVRE SORUNLARININ ÇÖZÜMÜ NASIL MÜMKÜN OLABİLİR?

Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, seçim kampanyasında çevre sorunları için çözüm önerilerine vurgu yapsa da henüz somut bir adım atılabilmemiş değildir. Dahası İran'ın karşı karşıya bulunduğu ekonomik sorunlar, çevre sorunlarına getirilecek çözümleri ikinci plana itmektedir. Hükûmetin önümüzdeki dönemde de çevre sorunlarından çok ekonomik sorunların çözümü için kaynaklarını seferber edeceği düşünülebilir. Öte yandan ABD yaptırımlarının İran'ın temiz ve yenilenebilir enerjiye ulaşmakta engel teşkil etmesi de meselenin bir diğer can alıcı noktasıdır. İran yönetimi çevre sorunları devam ettiği

müddetçe halktan gelecek tepkilerle ve protesto gösterileriyle karşı karşıya kalmaya devam edecektir.

Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, seçim kampanyasında çevre sorunları için çözüm önerilerine vurgu yapsa da henüz somut bir adım atılabilmemiş değildir. Dahası İran'ın karşı karşıya bulunduğu ekonomik sorunlar, çevre sorunlarına getirilecek çözümleri ikinci plana itmektedir.

Öte yandan çevre sorunlarının yasa sınırları aşan karakteri, İran otoritelerinin komşu ülkelerin yönetimleriyle diyalog ve çözüm arayışı içerisinde olması gerektiğini göstermektedir. İran gibi Irak ve Lübnan da elektrik ve su konusunda sorunlar yaşamaktadır. Örneğin, Irak'ın yaşadığı su problemleri İran'dan Irak'a akan pek çok su kaynağı üzerinde İran'ın kurmuş olduğu barajların sebep olduğu kesintilerle yakından alakalıdır. Bu sebeple zaman zaman iki ülke arasında su krizleri patlak vermektedir. İran'da kuraklığın boyutu artmaya devam ettikçe, elinde kalan kısıtlı su kaynaklarını kendine ayırmak üzere Irak'a giden su kaynaklarında daha fazla kesinti yapacaktır. Bu durum da Irak'ın susuzluktan daha fazla muzdarip olmasına ve iki ülke arasında gerginliklere sebep olacaktır. Sonuç olarak su sorunu başta olmak üzere çevresel sorunların önünün alınmasında, sorundan etkilenen taraflar arasında diyalog zemininin oluşturulması şarttır. ■

